"KUTSAL"DAN ARINDIRILMIŞ MODERN TOPLUM

Mircea Eliade'ın Kutsal ve Dindışı*'*Üzerine*

Ulus Baker

E. Durkheim'ın "Dinsel Yaşamın Temel Biçimleri"nden beri pek az yazar, dinsel ve kutsal yaşamın temel formlarının ortaya çıkarılmasında Mircea Eliade kadar kapsamlı bir araştırmaya girişmiştir. "Kutsal ve Dindışı"da hedefi, "Le mythe de l'eternel retour"da olduğu gibi, tarihsel dinlerin dogmatiğinin ötelerinde, dinsel kozmolojinin değişmez özünü, yapısını, ısrarlı arketiplerini bulgulamaktır. Belki de Eliade, Durkheim'cı bir perspektifle, diğer din araştırıcılarından çok daha bağlı kalarak, din olgusunun Yahudi-Hıristiyan geleneğinden çok farklı biçimlerde ortaya çıktığı arkaizmi, kutsal-dindışı ayrımının sürekliliğini sağlayan bir geleneksel toplum formu olarak kabul etmeye yönelmiştir. Arkaik dinde insanlar kendilerini Kozmos'a ve kozmik ritimlere çok daha bağlı, çok daha yakın hissederler. Eliade bununla modern dinlerin tarihsiciliğini karşısına almaktadır bir anlamda. Kozmos'un, arkaik kozmogoniler tarafından anlatımı da "tarihsel"dir; ancak insanı tarihin öznesi kılacak bir dindışı tasarım antik mitologyalar, hatta tarihsel dinlerin ilk biçimleri üzerinde hâkimiyetini tümüyle kurmuş olmaktan uzaktır. Belki de, dindışının egemenliğini ilan etmiş olduğu modern dünya, kutsalın arketiplerini tümüyle elden çıkarmış, yerlerine tümüyle farklı simgeler getirmiş değildir. Eliade'ın araştırdığı düzlemde de zaten başka türlüsü olamazdı. Tarihin bile, bir tüm olarak kutsallaştırılabildiğine şahit oluyoruz bazen. "...Dinsiz insan dini bilinçli olarak yaşama yeteneğini ve böylece onu anlama ve üstlenme olanağını kaybetmiştir; fakat varlığının derinliklerinde hâlâ bunun anısını muhafaza etmektedir.." (s.190) İşte belki de "bilinçdışı" Frud'dan bu yana o çetrefil, demonik varoluşunun dinsel dünyanın geri çekilişine borçlu olduğu "özel mitoloji" bu noktadan itibaren varlığını hissetmektedir. Nietzsche "Tanrı Öldü!" diyordu; Freud ise "Tanrı Bilinçsizdir". İşte Eliade, "Kutsal ve

* Gece Yayınları, 1992, 191 s., çev. M.A. Kılıçbay, fiyatı 30.000 TL.

Dindışı"da, bu iki söz arasında mekik dokuyarak, kutsalın her türlü nostaljiden uzak, indirgenemez varlığını hiç değilse arketipler, simgelere ve belirişler halinde sürdürmesinin sırlarını keşfetmeye çalışıyor...

Modern toplum, kutsaldan arındırılarak açılmış bir tarlada yeşerir. Bugün uygarlığımıza pek uzak gelen "geleneksel" toplumun güç isteği, doğayla bütünleşme tarzı olan kutsalın belirişi, yeni bir keşif olan dindışı dünyanın karşısında sürekli bir gerilemeye girmiştir. Eliade'a göre, dindışının bu sınırları sürekli ileri, kutsal alanın zararına itmesi, tarih adını verdiğimiz süreci oluşturur: Modern toplum özünde tarihsicidir; geleneksel toplumun en büyük korkusu olan"arketiplerle" düzgülenmemiş zamanın, Kant'ın "zıvanadan çıkmış" zamanının, yani Tarih'in içinde "kendisini yapan", ya da yapmak zorunda olan, Marksizmin veya Varoluşçuluğun insanının toplumu...

Yine de Eliade'ın kitabının yaptırdığı gezinti (Hind'den Çine, Mezopotamya'dan Kwakiutl yerlilerine) modern insanın antropolojisine, felsefesine, psikolojisine, tarihine ve yaşantısına uzak değil... "Global" olduğuyla öğündüğümüz dünyamız üzerinde, Çin'e "kıtalararası füze" erişebilecek olmamız, onlarla aynı, türdeş ve ölçülebilir mekânı paylaştığımız izlenimini verebilir. Ama Çin tarihçisi Andre Haudricourt'un söylediği gibi, binlerce yıldır hasadını bizim gibi "kütle halinde" kaldırmadığı türünden hiç akla gelmeyecek bir nedenle (pirinç ve çeltik izin vermez buna) denilebilir ki Çin uygarlığı bizimle türdeş bir mekânı paylaşmaz: Onlar ormandan tarla kazanmaz, köy hayvanlarını sürüler halinde otlatmaz, iktidarını doğrudan değil, "üçkâğıt açarak", nezaketle kurar. Aristo'nun "insanın cansız varlıklara ve hayvanlara karşı hiçbir ahlaki yükümlülüğü yoktur" sözlerinin bir benzerini, hiçbir Çinli feylesofun ağzından duyamazdınız.

Eliade kutsallığın yaşantısını, deneyimini (deney değil!) homo erectus'un "dikey duruş"undan, "Angst"ın ilk tadılışından başlatır: Karşısına çıkan mekân türdeş değildir; dikey olarak durduğu yerden çadırını, evini inşa etmeye başlayacak olan bir kimse Kozmos'un ona belirişine kulak vermiş olmalı, ona doğru yönelmiş olmalıdır: "Dünyada yaşayabilmek için onu kurmak" gerekiyordu. Presokratiklerin, özellikle Anaksagoras'ın ünlü "mesotes"i, nirengi noktası, sabit noktadan başlayarak. Bu deneyim pek eski ve herhalde evrensel olmalı.

Kutsallığın eskiliği ve evrenselliği, onun uzak ve aşkın anlamına gelmez. Aksine, Eliade'ın eserinin gözlerimizin önüne serdiği kutsal, bugünkü gündelik yaşamımızda kutsallıkla asla bağdaştıramayacağımız en yakın yaşam çevremizi kuşatır: Evimiz, kapımız, evimizin eşiği, sokak, kent ve tüm bunları kuşatan zamansal-mekânsal tasavvurlar. Kutsal insanın "dünyaya açılışının" ilk aracı, ilk biçimidir. Kutsal karşımıza sonsuz çeşitliliğiyle türdeş olmayan bir mekânı, hareketli bir zamanı çıkarır. Zamanda ve mekânda kaydettiğimiz ya da

önümüze çıkarılan herhangi bir işaret, kutsalı dindışından ayırt etmeye yeter: Artık olağanüstünün (ebedi bir tekrarın, sonsuz yinelenmenin) alanına girilmiştir. Ebedi dönüş (Batı felsefesinin yeşermesinden çok önce dünyanın tanışık olduğu bir tema), toplumun ve dünyanın, devreler halinde "yeniden kurulduğu", gençleştiği anlamına gelir. Tanrı doğar, ölür ve yeniden doğar; sonsuz bir yinelenme kozmosun değişmez düzenini oluşturur. Eliade'a göre kutsalı yaşamın merkezine getiren "ilkel" ya da "gelenceksel" toplumların "tarihsiz" olmalarının sırrı, bu "ebedi dönüş"te yatmaktadır. Modern toplumun "tarihselleşmesi" bu yüzden, kutsalın elinden çekilip alınan, bildik (ya da bilinebilir) kılınan, üzerinde insan faaliyetinin hâkimiyet kuracağı biralanın çevresini çizmektedir. Bu alan, dindışı insanın, varoluşun "anlamını" tartışmaya koyulan tarih içindeki insanın, "hakikat"ın göreliliğini kabullenen, her türlü aşkınlığı gönül ferahlığıyla reddedebilen insanın yaşam alanıdır. Aşkınlığı reddeden insan, kendisini yaşamın ve tarihin öznesi olarak kabul eder; Nietzsche'nin gösterdiği gibi bu insan, köklerini trajik duyumda bulur. Eliade'ın bir hatırlatması burada önem taşımaktadır: "Fakat bu dindışı insan, homo religiosus'un soyundan gelmektedir, o da bu adamın eseridir, ataları tarafından üstlenilen konumlardan itibaren oluşmuştur". (s. 180) Sonuçta çağdaş "dindışı" insanın "gizli mitolojisine", laik törenlerine, gündelik yaşamımızın hemen heranında tanık olmuyor muyuz? Günümüz dünyasının dinsel arketiplerini oluşturan sinema, edebiyat, müzik ve genel olarak kültür imgelerinin dolaşımı eskiden "kutsalla bütünleşmiş" insanlığın duyumlarının izini taşımıyorlar mı?

İLETİŞİM DEVRİMİ VE KADIN

Asu Aksoy

Geçtiğimiz günlerde Netaş şirketi, kuruluşunun 25. yılını kutlamak amacıyla "İletişim Zirvesi" Semineri düzenledi. Seminerde sanayiden, eğitime, bilgisayar, bankacılık, tıp, milli savunma, basın ve sanata kadar uzanan birçok alanda iletişim devriminin sonuçları irdelendi. Konuşmacılar, iletişim teknolojilerinde meydana gelen muazzam değişmeleri ve bu değişmelerin ekonomik, organizasyonel, ve toplumsal neticelerini anlattılar. Küreselleşen bir dünya çerçevesinde iletişim yardımıyla lokal ekonomilerin uluslararası dinamiklere nasıl entegre olacakları, firmaların iletişim yoluyla rekabetçi pozisyonlarını nasıl geliştirecekleri, ve verimli ve etkin bir iletişim sayesinde bilgi işlem faaliyetlerinin nasıl hızlanacağı konularında görüşler dile getirildi. Bu yazıda, Zirve'de üzerinde yeteri kadar durulmayan bir konuya, iletişim devriminin özel ve kamusal alanlar açısından sonuçlarına eğilmek istiyorum. İncelyeceğim konu, bürodan eve, sokaktan alışveriş merkezine,

kütüphanelerden kitle iletişim alanına kadar uzanan, ve günlük hayatın hem özel hem de kamusal yönlerini içine alan geniş bir spektrumu kapsamakta. İletişim ve günlük hayat gibi bu iki dev konunun ayaklarını bastıracağım platform ise kadın meselesi olacak. Bu çalışmayı kadın meselesi üzerinde odaklaştırarak iletişim devriminin günlük hayatımızı nasıl dönüştürdüğü konusunu daha somut bir şekilde ifade etmeye çalışacağım.

İletişim denilince artık sadece telekomünikasyon anlaşılmamalı. İletişim, iletişim teknolojilerinin sayısallaşması, ve mesafe ve kapasite sınırlamalarının neredeyse tamamen üstesinden gelmeleri sonucu, bilgisayarların, kitle iletişiminin ve telekomünikasyonun bir bileşkesi olarak anlaşılmalı. İletişim denildiğinde, bugün, ses, görüntü ve verinin aynı anda işlemlerden geçirilerek iletilebileceği ifade edilmekte. Eskiden iletişimin nesnesi sadece ses ve sınırlı bir anlamda, teleks yoluyla, veri olabilirken, bugün anahtarlama ve taşıyıcı teknolojilerdeki gelişmeler sonucu, iletişimin nesnesi hareketli ve hareketsiz görüntü, görüntüye eşlik eden ses ve çeşitli işlemlerden geçirilerek istenilen biçimde sunulan veri olmakta. Eskiden çok katı, kalitesi düşük, ulaşılması zor ve "aptal" olan iletişim, bugün, esnek, kaliteli, her masaya ve her köşeye dek ulaşabilen "akıllı" bir hale gelmiştir. İletilen her ne ise, ulaşılmak istenen herhangi bir adrese (ister yerinde olsun ya da olmasın) istenildiği zaman ve istenilen formatta ulaştırılabilmekte. İletişim araçları vasıtasıyla işten evdeki mikrodalgalı fırına komut verilebilmekte; eve mesaj bırakanların görüntülü mesajları ofis faksından elde edilebilmekte; evde yatan hastaların bakımları evden bir adım bile atmadan gerçekleştirilmekte; oy kullanılabilmekte; dünyanın bir diğer ucundaki bir üniversitenin yayınlarının ya da porno magazinlerin istenilen sayfaları karıştırılabilmekte; günlük gazeteniz yalnızca ilgilendiğiniz bölümlerinin bilgisayar hafızasına depolanması gerçekleştirilebilmekte; TV ekranlarından mal seçilebilmekte ve alışveriş evden yapılabilmekte...

İletişim devriminin ağlarını uzattığı ve nüfuz ettiği alanların listesi bitmek bilmez; günlük hayatımızın, özel ve kamusal varoluşumuzun bütün duy noktalarını kapsar. Bu devrimin merkezinde ise kadın oturmaktadır. Kadın, iletişim devriminin yaşam pratiklerinde yol açtığı yeni dinamiklere ve dönüşümlere en çok maruz kalandır. Ve bu nedenle de, bu dinamiklerin niteliğini sergileyen en iyi malzemedir. Kadın, evi yoğun olarak kullanıyor olması; sanayi-ötesi toplumların iş yerlerinde -ofisler- ve özellikle alt kademelerinde çoğunluğu oluşturması; tüketim ile ilgili kamusal faaliyetleri üstlenmesi nedeniyle iletişim devriminin etkisini en çok hissedendir. Aynı zamanda, iletişim devriminin ses-görüntü-veri bileşkesinden çıkan yeni kadın imajının sonuçlarına da katlanmak durumunda olandır.

Aşağıda bu noktaları açmaya çalışacağım. Ancak, önce bir parantez açmak istiyorum: iletişim teknolojilerinde gerçekleştirilen ilerlemelerle birlikte iletişimin nesnesinin artık

ses-görüntü-veriişlem olduğunu ve dolayısıyla iletişimin hayatın her alanına yayılan, varoluşla eşanlamlı bir doku haline geldiğini belirtmiştim. Bu teknolojilerdeki değişimin sebep olduğu diğer bir gelişme ise, kamusal alanın atar damarları olan kitle iletişim araçlarının (basın-yayın) hızla kamusal niteliklerini yitirmeleri. Eskiden bütün bir millet belirli bir saatte yayınlanan radyo (ya da TV) haberlerinin başına geçerken, bugün, sabah kalktığınızda yalnızca seçtiğiniz tür haberleri ayrıntılı olarak bilgisayar ekranınıza çağırabiliyorsunuz. Bu türlü, kamusaldan özele geçişi belirleyen etmen ise iletişim teknolojilerindeki gelişme; bu teknolojilerin eskinin monolitik, merkezi bir akıldan kontrol edilen ve tek yönlü iletişim modellerini yıkması ve yerine parçalanabilen, "aklın" kişinin parmak ucuna kadar uzatılabildiği, ve karşılıklı etkileşimli (interactive) bir iletişim modelinin yerleşmesine sebebiyet vermesi.

Bu parantezin kadınları nasıl ilgilendirdiği birazdan açıklığa kavuşacak. Önce, İletişim devrimi-işyeri-kadın üçlemesinin neler ortaya çıkardığına bakalım.

OFİS-İLETİŞİM-KADIN

Sanayi-ötesi toplumlarda işgücünün sektörlere göre dağılımına bakıldığında hizmet sektörünün en büyük paya sahip olduğu görülür. Hizmet sektörü, aynı zamanda, kadın işgücünün de en yoğun olarak istihdam edildiği alandır. Hizmet sektöründe yapılan işin ve işyerinin niteliği temelli olarak farklıdır. İşi bilgi işlemek ve iletmek olan beyaz yakalı bir hizmet sınıfı ofislerde çalışır, ve ana üretim aracı olarak da bilgiişlem ve iletişim aletlerini kullanır. Bu üretim faaliyetini büyük ölçüde omuzlayanların ise kadınlar olduğunu görüyoruz. Ofislerde çalışanların dökümüne bakıldığında, özellikle ofis üretiminin en rutin aşamalarında kadınlar ezici çoğunluktadır. İletişim devriminin temelden etkilediği alanlardan birincisi, işte, bu üretim alanı, ofistir. İletişim teknolojileri bilginin elektronik olarak işlenmesi ve iletilmesini gündeme getirerek yepyeni bir işbölümünün ortaya çıkmasına önayak olmuşlardır. Yeni teknolojilerle birlikte bilginin işlenmesi ve iletilmesi işi kolaylıkla bölünemediği gibi bölünmesine gerek de kalmamıştır. Bir terminal operatörü tek başına bilgiyi toparlayarak işlemlerini yapabilmekte, kaydını tutabilmekte ve gerektiğinde bilgiyi gerekli yerlere iletebilmektedir. Bir sekreter, ya da bir sigorta analisti, bilgisayarı ile ve ofisindeki diğer çalışanlar ile hiçbir bağlantı kurmadan işini yürütebilir. Bunun için yerinden kalkması da gerekmez. Shoshana Zuboff'un dediği gibi, bir işyeri olarak ofis bir inziva alanıdır[1]. Ofiste sosyal iletişim neredeyse sıfıra inmiştir; işin niteliğinden dolayı bir iş iletişimi ve dayanışması gerekliliği minimal düzeyde gerçekleşir. Terminalinin başında çalışan kadın (ya da erkek) sadece kendi işi ile meşguldür; ofiste olup bitenlerle ilgilenmek, ofisi idare etmek gibi bir yükümlülüğü yoktur. Kendi işini başkaları ile paylaşarak yapmak gibi bir gereksinimi de olmadığından çalışan

kadın yalnızdır; ofiste inzivaya çekilmiş gibidir.

Elektronik teknolojilerin hâkimiyetinden önceki dönemde kadının işi üç boyutuyla dokunulabilir ve hissedilebilir malzemeleri bir şekilde yoğurmak iken, elektronik teknolojilerle birlikte kadının işinin malzemesi de değişmiştir. Terminallerde beliren bilgi ve veriye dokunmak, ağırlığını ya da yakılıcığını hissetmek mümkün değildir artık. Bilgiişlem ve iletişim dünyası hissiz, sessiz ve zaman ve mekân boyutlarını hiçe sayan bir dünyadır. Bu yeni dünyada iş daha önceki dönemlerle karşılaştırılamayacak derecede bir konsantrasyon ister. Aksi takdirde, yanlış bir şekilde basılan "enter" tuşu bir günlük, bir aylık, ya da bir yıllık bir işi saniyeden daha az bir zamanda yok edebilir. Bu yeni iş dünyasında bir iş günü zaman ve mekân faktörleri ile tanımlanamaz artık. Yapılan işin sonucu elle dokunulup takdir edilemez; üretilen ürüne yabancılaşmanın had safhasıdır elektronik bilgiişlem ve iletişim üretimi. Ancak, paradoksal gelse dahi, bu yeni iş dünyasında her işçi kendi ürününü tek başına ortaya çıkarabilmektedir. Yabancılaşma, dolayısıyla, giderek rafineleşen bir işbölümü sonucu değil, fakat, bilgiişlem dünyasının karakterinden kaynaklanır. Böyle bir iş dünyasında çalışan kadın esnek olmak, konsantrasyonunu dağıtmamak ve karar merciine direkt olarak hesap vermek durumundadır. Zira, yeni iş dünyasında işbölümü karar verenler, idareciler ve gerisi arasındadır. Karar veren ile bir sekreterin işleri niteliik olarak birbirinden farklıdır; ancak, bir sekreter ile sigorta poliçelerini değerlendiren bir uzmanın işi birbirinde çok da farklı değildir. Sekreter de uzman da, ikisi de, bilgi değerlendirmesi ve işlemi yaparlar. Bilgi işlem ve iletişim faaliyetleri yeni iletişim teknolojilerinin kullanımı ile birlikte giderek rutinleşirken henüz otomatize edilemeyen karar verme ve yönetme işinden ayırışırlar.

Bu tür işbölümü kadınların işlerindeki başarılarını, yükselme imkânlarını ve istihdam edilmelerini belirlemektedir. Bilgisayar ve iletişim teknolojilerinin kadınların yoğunlaştığı iş alanlarını hızla otomatize etmesi sonucu işinden ilk olanlar ya da yarım gün çalışmaya itilenler genellikle kadınlar olmaktadır. Bilgiişlem ve iletişim işi karar verme ve yönetme işlerinden belirgin bir şekilde ayrıştığından daha çok bilgi işlem dünyasına kapanan kadınların kariyerlerinde yükselmeleri çok sınırlı olabilmektedir. Kadın part-time çalışıyorsa kariyerinde yükselme seçeneğini zaten kaybetmiştir. Sanıldığının tersine, kadınların rutin, tekdüze işlerden "kurtulmaları" onların önüne, atılabilecekleri yeni iş imkânları yaratmamaktadır. Sekreterlik işine son verilen bir kadın ertesi gün halkla ilişkiler yöneticisi olamadığı gibi bu tür pozisyonlara gelmek için gerekli eğitim ve öğrenimden de yoksun kalmaktadır.

Paradoksal gelebilir, ama, ofiste, soyut bilgi dünyasında inzivaya çekilen kadın için kurtuluş çoğunlukla telefonun ucundadır. Telefonla annesine, arkadaşlarına, kocasına ve çocuğuna ulaşabilir kadın. Sosyal ilişkiler telefonun

zaman ve mekân sınırlamalarını aşmasıyla coğrafi yakınlık bazında değil fakat insanın kendi seçenekleri doğrultusunda belirlenir.

ÖZEL ALAN-İLETİŞİM-KADIN

İletişim teknolojilerinin özel alana -evegirişi ile birlikte, aynı ofiste olduğu gibi, kadın kendisini bir inziva alanında bulur. Alışverişini, günlük işlemlerini, iletişimini, hatta işini de artık evinden çıkmadan halledebilen kadın coğrafi yakınlığa dayalı sosyal ilişkilerini azaltır ve kamusal alandan evine çekilir. Kadın evinden video kataloglarını karıştırarak eğlence ihtiyacını giderir; televizyon kanallarında görerek pahalı alışverişini yapar, sanal tatillere gider; videotext aracılığıyla günlük alışverişini ısmarlar, uçak biletini ayırtır; bilgisayarlarından mahallesinde son olup bitenlere ilişkin haberleri dökümlü olarak alır; çocuğunun öğretmeni ile videokonferans yoluyla görüşür; ve kendisini eğitmek üzere televizyonu aracılığı ile veri bankalarına ulaşabilir. Böylelikle, iş, eğitim, eğlence, bakım, alışveriş ve tatil gibi kamusal faaliyetler artık özel alandan yapılabilmektedir. Özel alanda vaktinin büyük bir çoğunu geçirenlerin kadın olduğu düşünülecek olursa bu tür bir teknolojik dönüşümün sonuçlarının da kadınları doğrudan ilgilendirdiği açıktır. Kamusal alandan zaten kopuk olan, ancak tüketim gibi, çocuk bakımı ve eğitimi gibi kanallarla kamusal hayata ucundan karışan kadın yeni iletişim teknolojilerinin açtığı imkânlarla kamusal alandan iyiden iyiye kopar. Öyle ki, telefon yoluyla kurulan ve zaman-mekân ötesi ilişkileri sosyal hayatının ana direği olan komşuluk ilişkilerine bile tercih eder.

Kadının kamusal hayattan bu şekilde ayrılmasının ve evinde inzivaya çekilmesinin sonuçları çok ciddi olabilir. İşyerinde karar mercilerini erkeklere bıraktığı gibi, özel alana çekilen kadın, kamusal alanı, yani toplumsal ve siyasi alanı da terk eder. Ofiste inzivaya çekilen kadın nasıl işi ile ilgili karar süreçlerine katılamıyor ise, evine çekilen kadın toplumu ile ilgili karar mekânizmalarından da uzaklaşır.

Yeni iletişim teknolojilerin dönüştürücü gücü sadece kamusal olanın özel alana çekilmesi ile sınırlı değildir. Yeni iletişim teknolojileri, evde yürütülen birçok faaliyeti otomatize eder. Yemeğin pişirilmesinden, çamaşırların yıkanması, evin ısıtılması, bahçenin sulanması gibi birçok evcil faaliyet iletişim ve bilgiişlem teknolojileri kullanan makineler yoluyla otomatikleştirilir, kolaylaştırılır ve programlanabilir hale getirilir. Kadının yeni evde yapacağı iş basit bir programlamaya indirgenmektedir: video cihazının programlanması, mikrodalga yemek pişiricinin programlanması, çamaşır makinesinin programlanması, vs. Bu gelişme her ne kadar kadının elinden böylesi rutin ve yaratıcılıktan uzak işleri almak suretiyle önünc kendi kullanabileceği bir zamanı açıyor gibi görünse da aslında kadın bu yeni teknolojiler vasıtasıyla yemek pişirmek vasfından bile yoksun kalmaktadır. Önünc açılan zamanı ile kadın bir ofis işine girdiğinde ise yapması gereken işler azalmaz: ev işlerini "akıllı" makineler

yapıyor göründüğünden erkek ev alanını tamamen terk eder, ve kadın kendisini, ofis işinin yanı sıra, bir makinenin programlanmasından öbürünün programlanmasına koşarken bulur. Jan Zimmerman'ın dediği gibi, "zavallı Alis, aynı yerde durabilmek için hızlı, daha hızlı koşmak zorundadır". [2]

Ev faaliyetlerinin otomatize olmasıyla birlikte geleneksel ev faaliyetleri ve bu faaliyetlerin beraberinde getirdiği geleneksel beceri öğrenme biçimleri de ortadan kalkmaktadır. Yemek yapma becerisinin yerini hazır yemek paketlerinin üzerinde yazan bir dizi kuralı ve içindekiler listesini okumak alır. Üç boyutuyla dokunulabilen, hissedilebilen evcil üretim yerini sessiz, kokusuz, ve hissiz soyut bir üretime bırakır. Böylelikle, işyerinde gerçekleşen benzeri bir süreci kadın evde de yaşar.

Yeni iletişim teknolojileri kadını bir taraftan dar bir ev çerçevesinden kurtarıyor ve önüne istediği gibi kullanabileceği bir zaman ve özgürlük imkânı açıyor gibi görünürken, öbür taraftan da sosyal ilişkilerinde tamamen kendisine bağımlı, birbirleriyle somut anlamda temastan yoksun bir telefon müptelaları kitlesinin ortaya çıkmasına neden olmakta. Kadın, yeni iletişim teknolojileri sayesinde coğrafya-üstü bir varoluş biçimini benimser. Harold Innis'in deyişiyle, belirli bir mekânda değil de, mekânlar-ötesinde (uzayda) teşekkül eden cemaatler ortak semboller, ilgi alanları ve ortak özellikler etrafındadır.[3] Ancak, yeni iletişim teknolojilerinin gelişi ile birlikte becerilerini kaybeden kadın için mekânlar-ötesi cemaatlere katılabilmesini sağlayacak ortak paydanın boyutları da küçülür. Bu tür cemaatlere katılamayan kadın giderek enformasyon-cahili haline gelir; sosyal ilişkiler açısından fakirleşir.

Özel alanın bu şekilde otomatize olmasının işaret ettiği önemli bir sonuç ise, bu yeni düzende yeni iletişim teknolojilerine sahip olanlar ile olmayanlar gibi, daha önceki dönemlerde rastlanmayan türde bir sınıf bölünmesinin ortaya çıkması. Enformasyon-fakiri ve enformasyon-zengini arasındaki bu bölünmenin özellikle kadınları çok yakından ilgilendirdiği meydanda.

YENİ KADIN İMAJI

Yeni iletişim teknolojilerinin daha önceki iletişim modellerinden önemli farkı görüntü-ses-veri iletişimini büyük bir esneklikle istenildiği tarzda olanaklı kılmakta olmasıdır. Yeni iletişim teknolojilerinde iletişimin nesnesine ulaşmak ve bu nesneyi manipüle etmek çok kolaylaşmıştır artık. Teknolojik iletişim, doğası gereği kimliksiz ve soyut bir alan olduğundan kadının yeni bir biçimde nesneleştirilmesi için bulunmaz imkânlar yaratmaktadır. Alo seks hatları, videotext yoluyla seks mesaj servisleri, ve son olarak da, bilgisayar ekranlarında beliriveren porno görüntüleri ile kadının nesneleştirilmesi neredeyse son boyutuna varmıştır. Yeni iletişim imkânları ile, eskiden bir porno dergi alır ve okurken gösterdiğiniz çekingenlik gereksiz kılınmaktadır. Zira, iletişim tamamen sizin emrinizde ve size özel bir seks hattı açmaktadır. Eskiden patronunuzu

işyerinde bir porno dergisi okurken hayatta göremezken bugün patronunuzun (gizlenmeye hacet kalmadan) arada sırada seks hatlarını dinleyip dinlemediğini, porno görüntülerini ekranında karıştırıp karıştırmadığını bilemezsiniz. Yeni iletişim teknolojileri, bu şekilde son haddine dek cisimleştirilen kadın imajını çok kolay ulaşılabilir kılmaları itibarıyla hayatın her köşesine, her dakikasına yaymış durumdadır. Eskiden, oraya buraya gizlenmiş bulunan porno edebiyatı bugün bir tuş darbesiyle gizlenebilmektedir.

Kolaylık, esneklik ve ulaşılabilirlik özellikleri ile yeni iletişim dünyası kadın nesnesine yepyeni kullanım biçimleri yaratmaktadır. Nesneleştirme özelliği sadece erkeklerin kullandığı ve tercih ettiği bir özellik değildir. Bugünün atomize olmuş ve mekânlar-ötesi cemaatlerinde yaşayan modern toplum insanları için elektronik ağlar üzerinden geliştirilen sanal ilişkiler gerçek ilişkilere tercih edilebilmektedir. Böylelikle, modern toplumlarda ilişkilerin gerçek-üstü ilişkiler biçimini aldığı ve insanların karşılıklı fantazilerini paylaştıkları ya da aktardıkları bir biçim kazandığını öne sürmek yanlış olmasa gerek. İletişimin nesnesi de giderek bu fantazi dünyası olmaktadır.

Yeni iletişim teknolojilerinin yarattığı yeni kadın imajı üç boyutlu, sesli ve hareketli olabilmekte; tıpkı gerçeklikte olduğu gibi, ancak dokunulamayan, ve dolayısıyla üzerinde her türlü fantazilerin kurulabileceği soyut bir nesne bu imaj. Son olarak üzerinde çalışılan sanal gerçeklik makineleri (virtual reality machines) ile birlikte dokunma ihtiyacının da elektronik ve digital alana çekildiğini görüyoruz. Sanal gerçeklik makinelerinde yaratılan kadın imajı imaj olmaktan çıkıp dokunulabilen, bir tür, gerçeklik, sanal gerçeklik, haline dönüşmekte. Bu makinelerle birlikte iletişim kişiler arasında olmaktan çıkarak kişi ve fantazisi arasında gerçekleşmeye başlıyor. Böylesine, kendisini salıvermiş bir fantazi dünyasından kadınların payına ne düşeceğini sorgulamak lazım.

Görünen o ki, yeni iletişim teknolojilerinin girişi ile birlikte hızla kamusal nitliğini yitiren kitle iletişim araçları, zaten atomize olmuş; ofisinde ve evinde inzivaya çekilmiş; toplumsal katılım yerine sanal dünyasını tercih eden insanları yeni bir toplumsal anlaşma çerçevesinde birleştirmek konusunda yetersiz kalmaktadır. İletişim devriminin kamusal hayatın temellerini çökertmesinden en büyük zararı gören kadınlar, bu devrimin yarattığı sanal gerçeklik dünyasının her bir boyutunda kendi kimliklerinin tecavüze uğradığını, her bir defasında, yaşamak durumunda kalmaktadırlar.

Olmuş bitmiş bir devrim tersine çevrilebilir mi? İşte çağımızın, her geçen gün olumlu bir notla cevapladığı büyük soru!

1. Zuboff, Shoshana (1988), *In the Age of the Smart Machine,* Heinemann, Oxford.
2. Zimmerman, Jan (1986), *Once Upon the Future,* Pandore Press, New York.
3. Harold Innis'den aktaran James W. Carey, (1988), *Communication As Culture,* Unwin Hyman, Boston.

YENİ DÜNYA DÜZENİ

Eşref Eşkinat

Merhaba,
Ekteki yazıyı Defter'de yayınlanması dileğiyle gönderiyorum. Bu yazıyı tam Körfez Savaşı bittiği sırada Türk öğrencilerin ABD'deki bilgisayar ağına yazmıştım. Sizin de ilginizi çekebileceğini düşündüm. Teşekkürler.
E. E., 23 Nisan 1992

Yeni dünya düzenimiz hepimize hayırlı olsun.

Bundan böyle işe yaramayan, para kazandırmayan, refah artırmayan uğraşlara iyi gözle bakılmayacaktır. Akıllı insan kendi çıkarını düşünen insan olarak tanımlanacaktır. Bu insanın yegâne çabası işinde yükselmek ve mutlu bir aile hayatına sahip olmaktan ibaret olacaktır. İşinde yükselmeyen insan düşeceğinden, mutlu bir aile hayatına da sahip olamaz. Bundan ötürü iş hayatı aile hayatından daha önemli sayılmalıdır. Ayrıca iş hayatında verimliliği artırdığı görülmüş olduğundan spor aktiviteleri de teşvik edilecektir. Bunun yanında işiyle fazla ilgilenmenin uzun vadede verimi düşürebileceği artık bilindiği için aşırıya kaçmak doğru bulunmayacaktır.

Yeni düzenimizde herkesin kendine düşen küçük bir görevi olacak ve her kişi bu görevi kusursuzca ifa etmekle yükümlü olacaktır. Bu sayede maddi zenginlik arttıkça artacak, zenginlik arttıkça insanlar için yeni ihtiyaçlar yaratılacaktır. Bu da ekonominin çarklarını çevireceğinden zenginliğin daha da artmasına yol açacaktır. İnsan ihtiyaçlarının sonunun olmadığı artık bilinen bir gerçektir. Bu ihtiyaçları para kazanmak için kullanmayan bundan sonra enayi sayılacaktır. Fakir olmak utançların en büyüğü olacak, hele fakirken başkasının malına göz dikmeye yeltenmek katiyen affedilmeyecektir. Şiir yazmak, lüzumsuz kitaplar okumak, dergi çıkarmak ve hatta gösteri yapmakla uğraşan gençlere bunların boş işler olduğu hemen hatırlatılacaktır. Bunların akılları başlarında olanları zaten zamanla yola gelirler, gelmeyenler de karnı tok sırtı pek vatandaşların küçümseyici bakışları arasında kaybolur giderler. Eğer ki birisi yeni düzenimizi beğenmeme gafletinde bulunur ve etrafında yeterli miktarda insan toplarsa; bu insanların da yeni bir tüketici topluluğu oluşturduğu gerçeği unutulmamalıdır. Bu insanların sloganları ellerinden alınıp klişelere dönüştürülecek, daha sonra poster ve otomobil arkasına yapıştırılan kartlar olarak piyasaya sürülecektir. Böylece bu insanların da ekonomiye katkıda bulunması sağlanacaktır.

Yeni düzenimizde manevi değerlerin yerinin olmadığını düşünenler fena halde yanılmaktadırlar. Hafta sonlarında biraz manevi tatminin iş hayatında verimi artırdığı görülmüştür. Sanatçı denilen muzdarip ruhlu yaratıklar yeni dünya düzenimizde hem insanlara hafta sonunda manevi tatmin sağlayacaklar, hem de bu kişiler öldükten sonra eserleri değerli mallar haline getirilerek ekonomiye

katkıda bulunacaklardır. Aşırıya kaçmamak kaydı ile din adamları da aynı görevi yerine getirebilirler. Romanlar, insanlar güneşlenirken ya da yolculuk yaparken hafif bir şeyler okumak isteyebileceği için gerekli ve yararlı olabilir. Şiir lüzumsuzdur. Böyle şeylerle uğraşanlara mutsuz olabilecekleri hatırlatılmalıdır.

Yeni dünya düzeninin asıl amacı insanların mutlu yaşamasıdır. TV ve filmler bu amaçla seferber edilecektir. Mutlu insanlarımız kendilerini mutsuz edebilecek her şeyden tabii ki kaçınacaklarından TV daima bizi memnun edecek, filmlerimiz de mutlu sonla bitecektir. Böyle davranmayanlar batacaklarından, bu konuda düzenimiz daima kendini yenileyecektir. İnsanlarımızı mutsuz edebilecek yegâne şey maalesef bir zaman yaşlanmak ve ölmek zorunda olmalarıdır. Buna çare bulununcaya kadar bu konudan kaçınmanın en sağlıklı bakış açısı olduğu unutulmamalıdır.

İnsanların daha mutlu olabilmeleri için hayatlarını bölümlere ayırmaları ve bunları birbirine karıştırmamaları doğru olacaktır. İş hayatı, aile hayatı, eğlence hayatı birbirinden bağımsız olmalıdır. Bu birbirinden farklı hayatlar ne kadar çoksa kişi o kadar zengin sayılmalıdır. Bunları birbirine karıştıran kişinin kısa zamanda mutsuz olabilme tehlikesi yüksetir.

Üzülerek söylemek zorundayız ki, yeni dünya düzenimizi henüz bütün dünyaya yayabilmiş değiliz. Bazı mağara adamları medeniyetimizin nimetlerini kavrayıp bizimle işbirliği yapmayı düşünecek kadar gelişmiş olmadıklarından akıldışı davranışlarda bulunmaktalar. Yeni dünya düzeni bizimle işbirliği yapmayan mağaralılara haddini bildirmeye kararlı olacaktır. Böylece mağaralılara durumlarından yakınmadan bizim isteklerimize uymanın en akıllıca davranış biçimi olduğu öğretilecektir. Bizim isteklerimize uydukları zaman diğer mağaralılarla olan kavgalarında taraf olmayı gereksiz buluyoruz çünkü bu yönde çaba harcamanın verimli olmadığını daha önceki tecrübelerle öğrendik.

Bir gün gelecek, bilimimizin ve teknolojimizin altın yaptığı topraklarda insanlar başlarının üstünde halelerle gezecekler, hafta sonlarında gezegenler arası yolculuklar yapıp mutlu olacaklar. Dünyada olan her şeye rağmen mutlu olabilen sağlıklı insanlar yetiştiği zaman yeni dünya düzenimiz istenilen insanı yaratmış olacak.

28 Şubat 1991 - Delaware